

Парфенюк Н.В.

викладач,

Національний університет «Острозька академія»

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Інтерпретація понять дискурсу і комунікативного дискурсу на сьогодні залишається неоднозначною, а у науковій літературі ще досі немає чіткого та вичерпного означення термінів. Впливаючи на соціальні норми через норми обміну інформацією, комунікативний дискурс забезпечує поширення та трансляцію смислів за допомогою тексту, у результаті чого відбуваються зміни в соціальній реальності. Отже, дискурс – це багатозначне поняття ряду гуманітарних наук, предмет, якого прямо чи опосередковано передбачає дослідження функціонування мови [3, с. 26-27].

Відповідно до загальноживаного трактування в сучасній лінгвістиці, теорії комунікації, граматичній стилістиці, теорії масової комунікації комунікативний дискурс близький за змістом до трактування поняття тексту. Проте, варто підкреслити, що комунікативний дискурс є динамічним терміном, таким, що розгортається в часі та має характер вербального спілкування; а текст розглядається зазвичай як статичний об'єкт, результат комунікативної взаємодії. Як зазначає Т. Радзієвська, «творення тексту детерміноване його таксономічною приналежністю, тими стандартними комунікативними настановами, в яких створюється текст певного класу і які є об'єктивною даністю для суб'єкта текстопородження» [9, с. 5].

Текст, у процесі мовленнєвої взаємодії комунікантів, є складним комунікативним механізмом, що являє собою повідомлення із закладеною у ньому стратегічною програмою відправника, яке сприймає та інтерпретує отримувач. Текст є однією із форм репрезентації комунікативної функції мови і за своїми складовими та структурною ознакою може набувати різноманітних конфігурацій (тип, вид, підвид і т.д.). Основою наявності такої різноманітності є особливості перебігу мовленнєвої ситуації та функції, які виконує текст, а кожна така конфігурація характеризується своєрідними лексичними характеристиками й інтонаційною будовою. До прикладу, інформативний тип мовленнєвої взаємодії репрезентується: власне розповіддю, повідомленням, найменуванням, реплікою; у свою чергу повідомлення – доповіддю, рапортом, промовою, а доповідь може бути науковою, агітаційною тощо [2, с. 185-191].

Рідше комунікативний дискурс інтерпретується як термін, що містить в собі одночасно два компоненти: динамічний процес мовленнєвої взаємодії, вписаний в соціальний контекст, та її результат; і таке трактування є найкращим. Тому згодом широкого використання у науковій літературі отримала дефініція терміна, запропонована В. Карасиком, відповідно до якої дискурс визначається як текст, занурений у ситуацію спілкування [4].

Отже, комунікативний дискурс є текстом, що розглядається в момент актуальної включеності в комунікативний акт, у ході взаємодії з контекстом.

А тому основними характеристиками дискурсу є наявна комунікативна ситуація, функції, що виконує дискурс і його зміст. До того ж, потрібно брати до уваги часовий фактор, цілі, результати, мотиви, контекст і сенс. Залежно від зазначених факторів існує значна кількість класифікацій дискурсу: первинний, вторинний і законсервований; гіпотаксичний, паратаксичний; випереджаючий, одночасний, наступний; генералізуючий, сингулярний; текстуальний; ситуаційний; інтерактивний; контекстуальний [4].

Вагомий внесок у визначення різних видів дискурсу, їх семантичних, лінгвопрагматичних та структурних ознак вніс Г. Почепцов. За словами, науковця «дискурс – це не тільки лінгвістична структура, а соціолінгвістична, що повинна відповідати нормам мовної, комунікативної та соціальної ситуацій» [8, с. 156]. Також науковим досягненням Г. Почепцова стала розроблена ним класифікація дискурсу, у якій він розрізняє теле– і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері публік рілейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси. У свою чергу, газетний, новинний та рекламний дискурси є різновидами комунікативного [8, с. 209].

Означальною характеристикою комунікативного дискурсу є виокремлення особливостей сприйняття його окремими прошарками соціуму, представниками різних професійних та етнічних груп. Процес творення комунікативного дискурсу залежить від соціальних факторів (клас, стать, етнічний тип і т. д.), які продукують варіативність використаних лексичних явищ. Таким чином, існують усі підстави стверджувати, що одна із визначальних характеристик дискурсу – антропоцентричність.

Одиницями комунікативного дискурсу вважаються окремі висловлення, що функціонують у дійсних історичних, соціальних і культурних умовах. У своєму змісті та структурі вони відображають часовий аспект, взаємодії між учасниками, які творять дискурс, також простір, в якому він здійснюється, і значення, які він створює, використовує, репродукує або перетворює [1].

Одним із найважливіших складових компонентів комунікативного дискурсу, що визначається його когнітивною природою є заголовок. Дослідження науковця С. Форманової присвячені презентації дискурсу як відображення актуальної роботи свідомості, доведенню ролі і функції заголовка в дискурсній парадигмі, обґрунтуванню моделі взаємодії «заголовок – дискурс – текст». Заголовок – це репрезентована дійсність у комунікативному дискурсі задля відтворення переданої інформації, а тому він виступає головною ідеєю процесу комунікації. Заголовок здійснює інформативну функцію чи функцію привернення уваги, що репрезентує текст у свідомості адресата [12, с. 294-298].

Структура, системність та набір конститутивних ознак характеризує комунікативний дискурс як мовне явище. Набір текстових категорій і структурних зв'язків може бути відносно універсальним для всіх типів текстів дискурсу, але їх наповнення у текстах різних типів різне. Основні наукові доробки та розвідки здійснені дослідниками Е. Косеріу, З. Тураєвою, О. Мороховським, О. Воробйовою, В. Карасиком, К. Серажим [13, с. 42].

Завдяки виконуваній зв'язній функції, комунікативний дискурс стає соціальним процесом, служить формуванню сучасного суспільства загалом. Це виявляється у тому, що саме комунікативний дискурс виконує роль одного із важливих механізмів формування індивіда як суспільної особистості, пропагує настанови соціуму, які регулюють дії комунікантів у дискурсивному діалозі. Детальніше явище комунікативному дискурсу як феномену сучасного інформаційного простору України у своїх наукових розвідках вивчає К. Серажим. Комунікативний дискурс, за визначенням дослідниці, це спосіб соціальної взаємодії, нова форма політичної, наукової, організаційної й технічної сили суспільства, за допомогою якої індивід чи сукупність індивідів здійснюють обмін інформацією [10, с. 78].

За структурою побудови дискурс складається із трьох компонентів: 1) когнітивної моделі змісту, тобто узагальненої моделі референтної ситуації; 2) демонстрації знань про соціальний контекст, з урахуванням специфіки якого здійснюється соціальна взаємодія за допомогою текстів; 3) лінгвістичних знань про організацію дискурсу на макрорівні, тобто про нарративні схеми побудови тексту, і на мікрорівні – семантико-синтаксичних знань [6, с. 256].

У своїх наукових працях С. Тюріна виділяє також макро– (глобальну) та мікроструктури (локальну) дискурсу. Макроструктура дискурсу – це розподіл текстів дискурсу на великі складові: епізоди в розповіді, абзаци в газетній статті, групи реплік в усному діалозі і т. д. Такі виокремлені фрагменти характеризуються певною єдністю – тематичною, преференційною, часовою тощо [11]. Межами, що розподіляють між собою фрагменти макроструктури дискурсу, є відносно довгі паузи (в усному мовленні), графічні виділення (на письмі), спеціальні лексичні засоби (наприклад, службові слова) [7, с. 291].

Мікроструктура дискурсу – це поділ дискурсу на мінімальні складові, які можна віднести до дискурсивного рівня [11]. Мінімальними одиницями мікроструктури вважаються предикації, або кляузи – це інклюзивна синтаксична конструкція, утворена напівпредикативним синтаксичним зв'язком. Під «інклюзивністю», розуміється, її обов'язкова включеність до розширеної синтаксичної структури, насамперед речення. Зокрема, як зауважує А. Кібрик, така одиниця, як клауза, є «ще» синтаксичною, але одночасно «вже» дискурсивною [5]. Таким чином, дискурс є ланцюгом клауз. Подальшими різноаспектними дослідженнями, присвяченими вивченню макро- та мікроструктур дискурсу, займалися О. В. Падучева, Т. Ван Дейк, А. М. Баранов, Г. Ю. Крейдлін та ін.

Наявність глобальної та локальної структур дискурсу надає можливість виокремити глобальну й локальну зв'язність дискурсу [3]. Глобальна семантична зв'язність дискурсу виражається у єдності теми й топіку, а локальна – це відношення між мінімальними дискурсивними одиницями та їх частинами [7, с. 292]. Комунікативний дискурс обумовлює наявність двох ключових учасників – відправника (адресанта) і отримувача (адресата), а також самого повідомлення. У відповідність до цього структура дискурсу складається із двох протилежних ролей – мовця та слухача, а сам комунікативний процес розглядається у цих перспективах із урахуванням специфіки та особливостей.

Отже, дослідження проблеми творення та функціонування комунікативного дискурсу, визначення його видів, семантичних, лінгвопрагматичних та структурних ознак є актуальним напрямом подальших наукових розвідок. Адже, досліджуючи тривалий час теорію дискурсу і його типологію лінгвістам усе ще не вдалось детермінувати універсальне визначення цього поняття, що охопило б усі його аспекти; розробити уніфіковану систему критеріїв класифікації його різновидів та структури побудови.

Список використаних джерел:

1. Балабан О. О. Дискурс-теорії і дискурс-аналіз: історія і перспективи / О. О. Балабан. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/apif/2010_5/balaban.pdf.
2. Беляєва О.М. Мовленнєва комунікація: структура, види, форми, перешкоди / О. М. Беляєва // Світ медицини та біології. – 2016. – № 1 (55). – С. 185-191.
3. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / сост. В. В. Петров. Под ред. В. И. Герасимова – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2012. – 448 с.
5. Кибрик А. А. Финитность и дискурсивная функция клаузы [Электронный ресурс] / А. А. Кибрик. – Режим доступа: http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/people/kibrik-aa/files/Finiteness_discourse_clause@ITG3_2008.pdf.
6. Корниенко А. В. Языковые проблемы межкультурной научной коммуникации / А. В. Корниенко // Политекст. – 2006. – Т. 2. – №4. – С. 194-212. – Режим доступа: <http://www.politex.info/content/view/295/30/>.
7. Корольов І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // Studia Linguistica: зб.наук.праць. – № 6. – 2012. – с. 285-305.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації: 2-ге вид., доп. / Г. Г. Почепцов. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – С. 308.
9. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзієвська. – К.: НАН України, Ін-т української мови, 1993. – 191 с.
10. Серажим, К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність / за ред. В. Різуна. // Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
11. Тюрина С. Ю. Дискурс как объект лингвистического исследования / С. Ю. Тюрина. – Владимир, 2008. – Режим доступа: <http://www.vfnflu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.
12. Форманова С. Заголовок як фрагмент комунікативного дискурсу / С. Форманова // Вісник Львівського університету. 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 294-298. (Серія Філологія).
13. Языковая личность: От слова к тексту (на материале англоязычного дискурса) / отв. ред. Т. А. Комова, С. И. Гарагуля, Н. М. Залесова, и др. – М.: Книжный Дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 246 с.